

Universiteit
Leiden

The Netherlands

De Indische jaren van Gerard Reve

Praamstra, O.J.

Citation

Praamstra, O. J. (2019). De Indische jaren van Gerard Reve. *Indische Letteren*, 34(2), 45-63. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/79971>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/79971>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Indische Letteren

Tijdschrift van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde

De Indische jaren van Gerard Reve

OLF PRAAMSTRA

Toen in augustus 1996 de dienstplicht werd afgeschaft en de laatste dienstplichtigen afzwaaiden, besloot het ANP enkele bekende Nederlanders naar hun ervaringen als dienstplichtig militair te vragen. Een van hen was Gerard Reve. Hoe had hij zijn diensttijd doorgebracht? Tijdens het interview was ook Reve's vriend Joop Schafthuizen aanwezig. Het leidde tot het volgende persbericht:

DEN HAAG, 17 AUG. Gerard Reve heeft in de jaren veertig als dienstplichtig kapitein gediend in wat toen nog 'Ons Indië' heette – verklaart de schrijver naar aanleiding van de opheffing van de dienstplicht deze maand.

Volgens zijn levenspartner Joop Schafthuizen ('Matroos Vos') heeft de volksschrijver daar zeker iets aan gehad. 'Hij is daar een man geworden'. Reve: 'Ik heb heel veel aan mijn diensttijd gehad. Je moet je schikken in primitieve omstandigheden. Je leert improviseren, jezelf te redden met weinig water en voedsel. Jammer vind ik wel dat er verschrikkelijk weinig werd gedaan aan vorming van die jonge jongens.'

Reve's meest ingrijpende ervaring was een mortieraanval van 'de zogenaamde vijand'. Op Sumatra, waar Reve leiding gaf aan een artilleriegroep, was het relatief rustig, maar op een dag kwamen Reve en zijn mannen onder vuur te liggen van Indonésische vrijheidsstrijders. De veldkeuken kreeg een voltreffer. 'Een ramp, dat begrijpt u toch zeker wel, want in de oorlog draait alles om eten. Al onze potten en pannen waren kapot.' Reve gaf opdracht de vijand 'uit te rekenen'. 'Dan stuur je twee man de boom in om met een driehoeksmeting de positie van de vijand te bepalen. Vervolgens schiet je een granaat erachter, de tweede ervoor, en de derde erbovenop.' Dagen later is Reve gaan kijken. 'Stapeltjes kleding, lijken in ontbinding. Vreselijk, maar je moet het van je afzetten. Als je jong bent, lukt dat ook beter dan als vieze oude man van boven de dertig. Als ze maar niet zo stom waren geweest om op ons

6 NRC HANDELSBLAD

Reve 'had veel aan zijn diensttijd'

DEN HAAG, 17 AUG. Gerard Reve heeft in de jaren veertig als dienstplichtig kapitein gediend in wat toen nog „Ons Indië" heette — verklaart de schrijver naar aanleiding van de opheffing van de dienstplicht deze maand. Volgens zijn levenspartner Joop Schafthuizen („Matroos Vos") heeft de volkschrijver daar zeker iets aan gehad. „Hij is daar een man geworden". Reve: „Ik heb heel veel aan mijn diensttijd gehad. Je moet je schikken in primitieve omstandigheden. Je leert improviseren, jezelf te redden met weinig water en voedsel. Jammer vind ik wel dat er verschrikkelijk weinig werd gedaan aan vorming van die jonge jongens."

Reve's meest ingrijpende ervaring was een mortieraanval van „de zogenaamde vijand". Op Sumatra, waar Reve leiding gaf aan een artilleriegroep, was het relatief rustig, maar op een dag kwamen Reve en zijn mannen onder vuur te liggen van Indonesische vrijheidsstrijders. De veldkeuken kreeg een voltreffer. „Een ramp, dat begrijpt u toch zeker wel, want in de oorlog draait alles om eten. Al onze potten en pannen waren kapot." Reve gaf opdracht de vijand „uit te rekenen". „Dan stuur je twee man de boom in om met een driehoeksmeting de positie van de vijand te bepalen. Vervolgens schiet je een granaat erachter, de tweede ervoor, en de derde erbovenop." Dagen later is Reve gaan kijken, „Stapeltes kleding, lijken in ontbinding. Vreselijk, maar je moet het van je afzetten. Als je jong bent, lukt dat ook beter dan als vieze oude man van boven de dertig. Als ze maar niet zo stom waren geweest om op ons te schieten." Een ding weet de schrijver zeker: „Oorlog is een primitief bedrijf, maar pacifisme is niets waard". (ANP)

NRC Handelsblad,
17 augustus 1996.

te schieten.' Een ding weet de schrijver zeker: 'Oorlog is een primitief bedrijf, maar pacifisme is niets waard'.¹

Verschillende landelijke en regionale dagbladen namen het bericht over, waaronder NRC Handelsblad en Trouw.² Maar hun lezers voelden nattigheid, met als gevolg dat het ANP nader onderzoek deed en erachter kwam dat het hele verhaal verzonnen was.³ De redactie nam de zaak hoog op en vroeg Reve om commentaar, die onmiddellijk toegaf dat het niet waar was.⁴ Hij begreep niet waar het ANP zich druk om maakte: 'Ik vertel wat er bij me opkomt, wat ik voor me zie. Of het waar is, maakt toch geen moer uit?' Voor de journalist had hij nog een paar opbeurende woorden: 'U wordt toch niet ontslagen, hoop ik? U verzint er maar iets op hoor. Ik zou zeggen: Moedig voorwaarts!'⁵ Precies een week na het bericht stuurde het ANP een rectificatie, die ook door kranten die het eerdere bericht niet hadden gepubliceerd, werd overgenomen. Bij sommige was er zelfs sprake van enig leedvermaak.⁶

Het was natuurlijk ook dom om dit verhaal van Reve te geloven. Hij fabuleerde al jaren over zijn Indische diensttijd en het verhaal over de voltreffer in de veldkeuken was twintig jaar oud. Toen was er al op gewezen dat dit niet kon kloppen. Reve was ten tijde van de politionele acties niet in Indië geweest, maar werkte in die jaren als journalist voor *Het Parool*.

In 1996 kwam er een einde aan deze mythe, die door Reve toen al bijna dertig jaar in stand werd gehouden. Maar waarom Reve dit verhaal over zijn Indische avontuur had verzonnen, vroeg de journalist van het ANP niet. Wat bracht hem ertoe en hoe varieerde hij in de loop van de jaren op dit thema? En welke rol speelt het in zijn werk?

Het begin van de mythe

De eerste keer dat Reve in het openbaar naar zijn optreden in Indië verwijst, is in een brief, gedateerd 5 december 1967, aan de redacteur van *Stripschrift*, een maandblad gewijd aan strips uit binnen- en buitenland. In deze brief uit Reve zijn bewondering voor dit genre, dat naar zijn mening altijd volstrekt seksloos is, behalve dan dat er altijd jongens in voorkomen die gemarteld worden om ze tot een bekentenis te dwingen. Dat herinnert hem aan zijn jaren bij de politie in Indië:

Toen ik in Indië bij de Politie was – U weet zelf wel, dat het daar een heel andere wereld was, & is, dan hier – legden we vaak jonge nozems & diefjes over de knie, & bezigden de wapenstok op hun gespannen korte broekjes, tot de waarheid (en de waterlanders) te voorschijn kwamen. Toch was dit gevaarlijk, want vreemde, overweldigende gevoelens kwamen daarbij op, van onverzadigbare wreedheid, maar ook van diepe hartstochtelijke tederheid jegens de huilende, spartelende & van angst zwetende Jongen.⁷

Opmerkelijk is dat in dit eerste bericht al sprake is van het martelen van jongens, waardoor bij de auteur hartstochtelijke gevoelens worden opgewekt. Het zou een blijvend element worden in Reve's werk, ook in zijn Indische mythe.

Een paar maanden later komt hij terug op zijn Indische verleden in een polemieek met Piet Nak in de *Leeuwarder Courant* – Reve woont op dat moment in Friesland. Deze polemieek haalde overigens ook de landelijke pers. Piet Nak was voorzitter van het Comité-Vietnam dat protesteerde tegen de aanwezigheid van de Verenigde Staten in Vietnam en dat sympathiek stond tegenover de communisten van de Viet-Cong. Reve was een fel tegenstander van de Viet-Cong – de 'communistische terreur' van de 'oorlogsmisdadiger' Ho Tsjih Minh – en veegde de vloer aan met Piet Nak en zijn comité. In deze polemieek mengde zich een zekere 'd. V' te Terschelling, die schreef dat als Reve een Amerikaan was geweest, hij zich zeker als vrijwilliger aangemeld zou hebben, maar even zeker zou zijn afgewezen: een zinspeling op Reve's openlijk beleden homoseksualiteit.⁸ Voor Reve was het aanleiding om van de Indische politie over te stappen op het Indische leger, waar hij zich tijdens de politionele acties had onderscheiden:

Op de ontboezeming van de zich achter intitalen verbergende 'd. V' te Terschelling, over mijn al dan niet geschikt zijn voor de militaire dienst, kan ik hem mededelen dat ik in ons (door evenzovele rode honden zo smadelijk verkwanselde)

Indië, eerst bij het Korps Fuseliers, daarna bij het Korps Pontonniers en tenslotte, wegens een ook thans nog niet geheel herstelde beenwond (waarvoor ik mij had kunnen laten afkeuren, als ik gewild had) bij de Militaire Politie mijn plicht jegens Koningin en Vaderland ‘op voorbeeldige wijze’, zoals mijn getuigschrift zegt, heb vervuld. Hoe zou ik anders, en nog wel op persoonlijke voorspraak van de al te vroeg heengegane generaal Spoor, slechts enkele weken voor het ingaan van mijn groot verlof, zijn bevorderd?

Reve had tot het uiterste voor Nederland gestreden. ‘Alleen iemand met platvoeten, die elke haar op de borst mist, en die begint te huilen als hij een geweer ziet, kan zulke laffe onzin uitbraken als ‘d. V.’⁹

Reve’s politieke uitlatingen gaven aanleiding tot veel reacties, maar op zijn Indische verleden ging niemand in.¹⁰ Van nu af aan zouden fantasieën over zijn diensttijd in Indië deel uitmaken van zijn biografie. Soms verwees hij ernaar in zijn privé-

correspondentie, zoals in een brief aan een Indische jongen die bij hem op bezoek zou komen. Gedetailleerd beschrijft Reve hoe hij in dienst van de Militaire Politie samen met een vriend gearresteerde jongens martelde.¹¹ Maar ook in het openbaar komt hij regelmatig op terug. Samen met zijn vriend Teigetje (Willem Bruno van Albeda) flanst hij het verhaal in elkaar dat hij als luitenant in Nederlands-Indië heeft gediend. Om de geloofwaardigheid ervan kracht bij te zetten laat Reve zich fotograferen in het tropenuniform, dat hij voor de literaire manifestatie Poëzie in Carré had laten maken. In oktober 1969 wordt dit levensverhaal, zonder de foto, gepubliceerd in het aan hem gewijde extra-nummer van *Dialog*, tijdschrift voor homofilie en maatschappij, ondertekend door W.B. van Albeda.¹² Hierin tooit hij zich met de titel van ‘Markies’ en dicht hij zichzelf een heldhaftig optreden toe tijdens zijn Indische diensttijd, waarvoor hij twee keer onderscheiden werd. Maar aan zijn roemrijke loopbaan als officier komt een einde doordat hij tedere gevoelens ontwikkelde voor een Javaanse prins:

Leeuwarder Courant,
16 maart 1968.

Omslag van G.K. van het Reve, *Les Soirs* (1970). Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden.

Gérard Kornelis Franciscus, marquis van het Reve, naquit le 14 décembre 1923 à Amsterdam. Destiné à la carrière militaire par la tradition familiale, il est envoyé comme lieutenant du Génie aux Indes Néerlandaises. Bien qu'il ait eu deux citations pour actions d'éclat sous le feu de l'ennemi, il a la guerre en horreur. Pour avoir favorisé la fuite d'un jeune prisonnier, il est arrêté et condamné pour désertion et aide à l'ennemi pendant les hostilités, à douze ans d'incarcération, peine qui fut réduite à sept ans par la Haute Cour Militaire de Hollande.

Pendant ses années de forteresse, van het Reve écrit son premier livre et, pour plus de sûreté, en prend copie. Lorsque l'original, découvert par les gardiens, est détruit en tant qu'œuvre « nihiliste et immoraliste », le prisonnier révolté décide de s'évader en emportant la copie de son œuvre. Il

Flaptekst van G.K. van het Reve, *Les Soirs* (1970). Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden.

Als de prins, in het republikeinse kamp teruggekeerd, van verraad verdacht, tot zelfmoord is gedwongen, trekt de jonge, kortelings tot de rang van kapitein bevorderde officier, ondanks hallucinerende koorts, geheel alleen door de linies om aan de geliefde dode de laatste eer te bewijzen en voor het vijandelijke prinselijke hof diens onschuld te bepleiten.

Bij zijn terugkeer werd Reve gearresteerd en wegens landverraad veroordeeld tot zeven jaar gevangenisstraf. In de gevangenis schreef hij vervolgens *De avonden* (1947).¹³

Hoewel verschillende kranten aandacht besteden aan dit nummer van *Dialogo*, reageert niemand op dit gefictionaliseerde levensverhaal. Evenmin gebeurt dat als hij een verkorte versie ervan publiceert op de flaptekst van de Franse vertaling van *De avonden*, die in 1970 verschijnt.¹⁴

Indië als ideale achtergrond

Hoe kwam Reve op het idee om zich een leven als Indische militair toe te eigenen? Volgens Guus van Bladel was hij daarvoor verantwoordelijk. Reve had de in Weert wonende Van Bladel in november 1967 leren kennen. Zij zouden goed bevriend raken, al hadden ze geen seksuele relatie. Van Bladel bood Reve rust en zekerheid in woelige tijden en wist hem zelfs over te halen om begin 1972 in Weert te komen wonen.¹⁵ Al bij hun eerste ontmoeting, denkt Van Bladel, moet hij Reve vertellen over zijn jaren bij de marine, die hij begin jaren vijftig doorbracht op Nieuw-Guinea, waar hij de nodige avonturen beleefde. Volgens hem zoog Reve die verhalen op en verwerkte hij ze in zijn eigen fictieve Indische jaren.¹⁶

Reve zal ongetwijfeld met belangstelling naar de verhalen van Van Bladel hebben geluisterd, maar voor zijn fantasieën over Indië had hij die niet nodig. Ze bestonden al voordat hij hem leerde kennen. In *Nader tot U* (1966) paraderen ‘jonge, mooie Indonesische kommandoos’ die als slaven dranken en voedsel moeten opdienen.¹⁷ Bovendien stond eind jaren zestig Indië in het brandpunt van de belangstelling. Op 17 januari 1969 sprak de psycholoog en Indië-veteraan J.E. Hueting (1927-2018) op de televisie openlijk over oorlogsmisdaden van Nederlandse militairen tijdens de politioele acties in Nederlands-Indië. Hij had gruwelijke dingen meegemaakt, zoals het met mitrailleurvuur doorzeven van kampongs, het martelen van gevangenen en niets en niemand ontziende wraakacties. Het ging daarbij volgens hem niet om uitzonderingen, maar om van hogerhand verordonneerd en structureel gedrag. Het optreden van Hueting zorgde voor enorme opschudding en zijn bekentenissen zijn ook nu nog actueel.¹⁸

De verklaringen van Hueting moeten Reve hebben geprikkeld. In zijn homo-erotische verhalen speelt het martelen van jongens immers een essentiële rol, en nu kreeg hij daarvoor een ideale achtergrond. Toen Reve in 1972 voor het eerst sinds zes jaar nieuw werk publiceerde, gebruikte hij ook een nieuwe literaire vorm: het vertellen van verhalen aan zijn geliefde Woelrat (Henk van Manen), die evenals hijzelf opgewonden raakte van zijn expliciete, sadistische beschrijvingen.¹⁹ Voor Reve

was het een bevrijding dat hij deze fantasieën openlijk kon uiten. Na een lange periode van moeizaam ploeteren had hij het juiste spoor en de juiste toon gevonden.²⁰ Hij schrijft hierna het ene boek na het andere: vanaf 1972 verschijnt er ongeveer elk jaar een nieuwe Reve.

In *De taal der liefde* (1972) komen twee fragmenten voor die in Indië spelen en waarin beide keren sprake is van het martelen van gevangenen. Reve had als marinier de hele veldtocht tegen het Indonesische leger, tot in Djokja toe, meegemaakt, maar nadat zijn knie was stukgeschoten door een dumdukogel, had hij in de rang van luitenant de overstap gemaakt naar de Militaire Politie. In die positie werd er door hem samen met zijn ondergeschikten naar hartenlust gemarteld, niet alleen Indonesiërs maar ook Indo-Europeanen trof dit lot. De gedetailleerde beschrijvingen hebben een homoseksuele inslag en dienen slechts één doel: het verhogen van seksueel genot.²¹

‘Thuisfront’

Tijdens het schrijven aan *De taal der liefde* ontstond bij Reve de wens om meer te doen met zijn Indische fantasieën. Aan Josine Meyer schrijft hij dat hij nadenkt over verschillende projecten, zoals zijn ‘Indische militaire memoires’.²² Een half jaar later gaat hij daar in een interview met *Het Parool* dieper op in. Het zou een roman worden

over mijn Indische jaren, kort na de oorlog op Sumatra met de mariniers. Ik heb daar eigenlijk niets meegemaakt, behalve die prachtige natuur en die lieve mensen. Ik was daar van begin 1946 tot midden ’47. Geen dag ziek geweest. Mensen vragen wel eens naar mijn bronnen, maar het zijn gewoon mijn eigen bronnen. We zijn daar geland, maar de zware artillerie is nooit het binnenland in gekomen. Half in het moeras gezakt en dan zag je uit de vizieren geraniums groeien. Er werd geweldig gekankerd, iedereen was diep ongelukkig als ze niet die verschrikkelijke aardappelpuree in blik uit Nederland konden vreten. En verder was je aangewezen op whisky, en dan die duizenden kratten met lauwe, jonge jenever.²³

Die roman is er niet gekomen, maar vijf jaar later heeft hij dit idee uitgewerkt in het verhaal ‘Thuisfront’ voor *Hollands Diep*, een nieuw Nederlands cultureel tijdschrift, waaraan alle grote namen uit de Nederlandse letterkunde meewerkten. Desondanks ging het door gebrek aan voldoende abonnees al na twee jaar te gronde.

In dit verhaal vertelt Reve hoe hij en zijn manschappen op 28 maart 1946 werden ontscheept op de Noordkust van Sumatra. Na een helse tocht van twee weken door de mangrovekust, waarbij ze tien procent van hun artillerie kwijtraakten, bereikten ze vaste grond. Hier legerden zij zich in afwachting van nadere instructies. Reve:

In de avond gingen de gesprekken, zelfs in het oerwoud, over God, de zin van het heelal en de kwaliteit van het eten. Er was een overvloed aan tweeërlei tienliter blikken: de goudgele gevuld met puree van bintjes, de lichtblauwe met doodgekookte in een afzichtelijke melksaus zwevende bloemkool. De aanzienlijke voorraden lauwe jenever hadden ons allen daarbij de genadeslag kunnen toebrengen als ik haar niet streng had gerantsoeneerd.

Het Indonesische eten, dat volop bij de plaatselijke bevolking te koop was, werd alleen door de verteller en enkele van zijn mede-officieren gegeten. De keren dat hij zijn manschappen ertoe had kunnen bewegen het te proeven, waren stevast geëindigd in gevloek en het wegwerpen van het voedsel onder de uitroep: ‘Die rotzooi vreet ik niet.’ Behalve over eten, het heelal en God gingen de gesprekken soms ook over ethische vragen:

Mocht men een krijgsgevangene martelen, indien van de daarvoor te verkrijgen inlichtingen bijvoorbeeld het behoud van een eigen omsingelde patroelje afhing? Ik nam niet of nauwelijks aan het gesprek deel, maar had wel ten zeerste mijn eigen gedachten. Ja, als het mogelijk ware, een mooie Indische soldatenjongen uit liefde en verliefdheid, in uiterste aanbidding en tederheid, als het ware koesterend, te martelen! Maar zoiets kon natuurlijk nooit: het was de kwadratuur van de cirkel, waar ik niet uitkwam.

Intussen steeg de spanning. Tegenover de Nederlanders lag de vijand, maar beide partijen hielden zich stil, totdat een week nadat zij zich daar gelegerd hadden, vanuit het vijandelijke kamp geschoten werd. Veel had het niet om het lijf:

Slechts één projektiel trof doel, maar viel dan ook op onze veldkeuken, om middenin een ijzeren stapelkast te ontploffen. Niemand werd gewond, maar van de keukeninventaris was vrijwel niets over. In materieel opzicht had nauwelijks iets ons zwaarder kunnen treffen: geen pan, geen bord, geen kooktoestel was nog te gebruiken of op te lappen.

De soldaten waren buiten zichzelf van woede en namen wraak. De positie van de vijand werd nauwkeurig uitgerekend en in een veertig minuten durende beschieting

werd de tegenstander totaal vernietigd. Toen de verteller en zijn manschappen enkele dagen later gingen kijken, was er van het vijandelijke kampement niets meer over:

Er bevond zich geen enkel teken meer van menselijk leven, maar wel vele sporen daarvan in de vorm van ontelbare, deels reeds verteerde flarden van khaki kleding en van lederen riemen en tassen, mensentanden, stukken schedel, plukken haar, door het granaatgeweld platgeslagen blikken drinkbekers en, merkwaardigerwijze weinig beschadigd, een naakt houten beeldje dat kennelijk een godheid voorstelde en waarvan, voordat ik het kon verhinderen, de moedigste onzer soldaten maar vast begon de manlijke roede met zijn geweerkolf af te slaan.

Afgezien van de verteller was er niemand die nog aan ethiek en de gesprekken in de tropennacht dacht.²⁴

Story

Intussen werkte Reve gestaag verder aan zijn fictieve biografie. In *Een circusjongen* (1975) nam hij een iets gewijzigde vertaling op van de flaptekst die vijf jaar eerder bij de Franse vertaling van *De avonden* was verschenen.²⁵ Een hoogtepunt in de almaar groeiende en steeds weer veranderende biografie vormt een interview in het roddelblad *Story* van 12 juni 1976, dat door Reve overigens hoger werd aangeslagen dan serieuze opiniebladen als *Vrij Nederland* en de *Haagse Post*.²⁶

Voor een deel gaat het interview over een bezoek aan koningin Juliana op Paleis Soestdijk – uiteraard ook compleet verzonnen – maar voor meer dan de helft over zijn Indische diensttijd. ‘Luitenant Gerard Reve redde een jonge guerilla-strijder’ is de kop boven dit artikel. De verslaggever had een avond bij Reve doorgebracht in zijn huis in Frankrijk, waar hij sinds 1975 samenwoonde met Joop Schafthuizen. Hier vertelde Reve wat hem in 1946 in Indië was overkomen:

Ik was met mijn jeep op weg ergens tussen de sawa’s en de jungle, toen ik stopte bij een kampong om wat te drinken. Een oud vrouwtje trok me aan een mouw mee naar een hut, waar ik in een bloedplas op de vloer een jongen zag liggen.

Hij zal een jaar of veertien geweest zijn, maar ja, dan ben je voor Indische be-grippen toch al vrij volwassen. Dat is een gewonde pelopper begreep ik, want voor de guerrilla gebruikten ze knulletjes van nog wel jonger. Hij bloedde uit enkele kogelwonden.

Nergens in de omgeving was een dokter of EHBO-post. Ik denk: als ik hem laat liggen gaat hij dood. Weet je wat, ik leg hem achterin de jeep en straks komen we wel langs een ziekenhuis.

En inderdaad rijd ik na verloop van tijd langs een Nederlands hospitaal. Ik meld me bij de schildwacht aan het prikkeldraad, maar krijg te horen: stampvol, geen plaats, alleen voor Nederlandse militairen, verder voor niemand enige hulp.

Wat moet je dan doen? Je kunt boos een ingezonden stuk schrijven voor de krant, maar je kunt ook nadenken en proberen slim te zijn. Want achter me lag die jongen te kreunen van de inwendige bloedingen.

Nu had dat ziekenhuis verschillende vleugels, voor chirurgie, huidziekten, polikliniek, enzovoort. Ineens kreeg ik een idee. Als die patiënt van mij er niet in mag omdat het geen Nederlandse militair is, dan maken we er een van hem.

Toevallig had ik een heleboel troep achterin liggen die de fourier me had meegegeven. Wat doe ik? Ik kleed die jongen aan met allerlei Nederlandse stukken uniform. En ik draag hem aan de andere kant van het hospitaal door de ingang Polikliniek naar binnen. Even bluffen bij die keizer aan het prikkeldraad die zeurt of de patiënt zich wel kan legitimeren. Ook die artsen kijken natuurlijk op: een bruine jongen, erg klein en jong. Dan komt het aan op overtuigend optreden. Ik had mee dat het toch een rotzooi was in die tijd, met soldaten die hun uniformen waren verloren of verkeerde jaszjes aan hadden. Dus het was niet gek dat iemand ook twee verschillende schoenen aan had.

En waarachtig, ik krijg een plaats voor hem ingeruimd en de toezegging dat ze hem met spoed zullen opereren. Die jongen kon verder niks zeggen en dat kwam goed uit, want hij sprak geen woord Hollands. Als ze hem eenmaal hebben behandeld en na vier dagen tot de ontdekking komen dat het geen Nederlander is, zien we wel weer verder, dacht ik.

Toevallig vernam ik dat het ventje weer opgeknapt is. Hij was zo pienter zich heel lang te houden alsof hij te zwak was om te praten. Ik vraag me wel eens af hoe het nu, dertig jaar later, met hem zou gaan ...

Het interview in *Story* werd geïllustreerd met foto's van Reve, zijn huisgenoot 'Matroosje Vos', het huis zelf en het pleintje voor zijn huis, dat Place 'Gerard Reve' heette. Ook was Reve bereid voor de fotograaf nog eens zijn oude luitenantuniform aan te trekken, met daarop de ridderorde gespeld die hij in 1974 ontvangen had.²⁷

Story

TE 400

**Exclusief: Irene's
Spange-avontuur!**

WEEK 24 12 JUNI 1976

Dep. van Ned.
- 4 JULI 1977
Publicaties KB

**Ria Valk jaagt
inbrekers de
stuipen op 't lijf**

**'Dank U zeer,
Majesteit...', zei
Gerard Reve**

**Stille agent zat
Maggie Mc Neal
in DDR achterna**

**André van Duin
kon niet slapen
zonder sudderlap**

**Hondegejank
redde m'n leven**

Een blad
met hart
voor het
nieuws !!

VOOR ABONNEES 95 CENT

Ria Valk

Voorzijde van Story, 12 juni 1976. Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

Luitenant Gerard Reve redde een jonge guerilla-strijder

Wist u dat schrijver Gerard Reve luitenant bij de artillerie is geweest? Hij vocht bij de acties in ons vroegere Indië. Onder het portret van koningin Juliana, die hem in 1974 tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau benoemde, vertelde hij hoe hij eens met een list een 'vijand' in leven hield.

Tja, wat zal er van die jongen geworden zijn? Als ik dat nog eens mocht weten...

Gerard Reve zucht en werp een houtblok op het knapperende open haardvuur. En hij vult de glazen bij uit een jerrycan met echt Lourdeswater dat hij sinds zijn laatste bedevaart, twee jaar geleden, zorgvuldig heeft bewaard.

Het is gezellig, om niet te zeggen knus in huize „La Grâce“, een eeuwenoud pandje aan de dorpsstraat. Vroeger bestond het uit twee smalle winkeltjes, een slagterij en een grutterszaakje. Maar de schrijver heeft ze eigenhandig verbouwd tot één huis. Het is vervuld van de landelijke rust die over dit Zuidfranse dorpje hangt, waarvan u de naam *Le Poët-Laval* op de gewone landkaart niet zult aantreffen.

Hier woont en werkt schrijver Gerard Reve met zijn huisgeenoot Matroosje Vos tussen de eenvoudige Franse dorpelingen die hem eerbiedig „Mon-sieur Révé“ noemen sinds een regionale krant hem in een groot artikel met foto omschreef als een beroemd Nederlands dichter*.

Na een avond vol mijmeringen, met Lourdeswater, wijn en stokbrood met kaas, vertelde de schrijver over die vreemde gebeurtenis in Indië. Het was in 1946. Nederlandse jongens vochten ver overzee in een land

dat zij niet kenden tegen een vijand die zij al evenmin kenden. Een van hen was de luitenant der artillerie Gerard Cornelis van het Reve.

Jongen in het bloed

„Ik was met mijn jeep op weg, ergens tussen de sawa's en de jungle, toen ik stopte bij een kampong om wat te drinken. Een oud vrouwtje trok me aan een mouw mee naar een hut, waar ik in een bloedplas op de vloer een jongen zag liggen.

Hij zal een jaar of veertien geweest zijn, maar ja, dan ben je voor Indische begrippen toch al vrij volwassen. Dat is een gewonde pelopper, begreep ik, want voor de guerrilla gebruykten ze knulletjes van nog wel jonger. Hij bloedde uit enkele kogelwonden.

Nergens in de omgeving was een dokter of EHBO-post. Ik denk: als ik hem laat liggen gaat hij dood. Weet je wat, ik leg hem achterin de jeep en straks komen we wel langs een ziekenhuis.

En inderdaad rijd ik na verloop van tijd langs een Nederlands hospitaal. Ik meld me bij de schildwacht aan het prikkeldraad, maar krijg te horen: stampvol, geen plaats, alleen voor Nederlandse militairen, verder voor niemand enige hulp.

Wat moet je dan doen? Je kunt boos een ingezonden stuk

Gerard Reve met kroontjespen in de bongerd naast zijn Zuidfranse woning.

schrijven voor de krant, maar je kunt ook even nadenken en proberen slim te zijn. Want achter me lag die jongen te kreunen van de inwendige bloedingen.

Nu had dat ziekenhuis verschillende vleugels, voor chirurgie, huidzichten, polikliniek, enzovoort. Ineens kreeg ik een idee. Als die patiënt van mij er niet in mag omdat het geen Nederlandse militair is, dan maken we er een van hem.

Toevallig had ik een heleboel troep achterin liggen die de fourier me had meegegeven. Wat doe ik? Ik kleed die jongen aan met allerlei Nederlandse stukken uniform. En ik draag hem aan de andere kant van het hospitaal door de ingang

Polikliniek naar binnen. Even bluffen bij die keizer aan het prikkeldraad die zeurt of de patiënt zich wel kan legitimeren. Ook die artsen kijken natuurlijk op: een bruine jongen, erg klein en jong. Dan komt het aan op overtuigend optreden. Ik had mee dat het toch een rotzooi was in die tijd, met soldaten die hun uniformen waren verloren of verkeerde jassen aan hadden. Dus het was niet gek dat iemand ook twee verschillende schoenen aan had.

En waarachtig, ik krijg een plaats voor hem ingeruimd en de toezegging dat ze hem met spoed zullen opereren. Die jongen kon verder niks zeggen en dat kwam goed uit, want hij

1 Pleintje voor zijn huis had geen naam: het heet nu Place 'Gerard Reve'.

Boven: Gerard met zijn huisgenoot Matroosje Vos. Onder: De woonkamer.

De schrijver leest voor uit zijn nieuwste boek 'Een circusjongen.'

sprak geen woord Hollands. Als ze hem eenmaal hebben behandeld en na vier dagen tot de ontdekking komen dat het geen Nederlander is, zien we wel weer verder, dacht ik. Toevallig vernam ik dat dat ventje weer opgeknapt is. Hij was zo pienter zich heel lang te houden alsof hij te zwak was om te praten. Ik vraag me wel eens af hoe het nu, dertig jaar later, met hem zou gaan...

Uniform met onderscheiding

Voor de foto is Gerard Reve gaarne bereid nog eens het luitenantuniform aan te trekken dat destijds zijn leden omgordde. Aangevuld met de onderscheiding die Hare Majesteit hem twee jaar geleden voor zijn veelgelezen boeken toekeerde: Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

Een groot kleurenportret in zijn woonkamer getuigt van zijn bewondering voor koningin Juliana, die hij een unieke vrouw noemt vanwege haar eenvoud en menselijkheid. Voor de benoeming had de vorstin hem op Soestdijk ontvangen om over zijn werk te spreken.

„Hare majesteit had wel degelijk boeken van mij gelezen. „De Avonden” vond zij een beetje griezelig en somber boek, maar wel erg mooi. Ik zei: „Dank u zeer, majesteit!”. Ze weet het felle intense kunstwerk goed te waarderen maar ze houdt niet van het opzettelijk verscheurende en ontluisterende. Ze heeft een heel zuiver, persoonlijk oordeel, is heel ruim van denken en ze ziet het geheel van de menselijke bevoegdheid en van de menselijke liefde.”

Over de hofmaarschalk is Ge-

rard Reve minder te spreken. Met enige scherts licht hij dit toe:

„Voordat je aan het Hof wordt aangediend, vertelt de hofmaarschalk je allerlei regels waaraan je je hebt te houden. „Ziet u deze looper? Daar zit een witte lijn ingeweven. Die volgt u gewoon, door de deur, en dan weer verder en dan komt u tenslotte bij Hare Majesteit.”

„En Hare Majesteit,” zo onderwijst de Hofmaarschalk, „die weet héél veel. Die is veel meer op de hoogte dan u en ik wel denken. Dus als Hare Majesteit iets zegt waarmee u het niet eens bent, dan moogt u nooit zeggen: „Nee, Majesteit.” Maar dan antwoordt u: „Ja Majesteit, maar...” en dan zegt u wat u op het hart heeft.

En als het dan afgelopen is, verlaat u achterwaarts met gelaat naar Hare Majesteit gericht, weer het vertrek. U hoeft nergens bang voor te zijn, want u volgt gewoon weer die witte lijn in de looper. Tot u bij deze deur komt. Die doe ik dan open en dan ben ik hier weer om u op te vangen.”

Het ging terug allemaal wat langzamer dan heen, maar ik slongde er in zoals door die hofmaarschalk voorgeschreven achterwaarts de deur te bereken, waar twee hele grote Japansse vazen stonden. De hofmaarschalk was doodsbang dat ik die in mijn zenuwen zou omsmijten. En dat scheelde geen haartje, want ik viel zo achterover over de drempel. Maar hij ving me inderdaad letterlijk op. M'n voeten sleeten over de vloer en ik zweette als een otter.

Dit neemt overigens niet weg dat ik toch met dankbaarheid aan deze ontvangst bij Hare Majesteit terug denk.”

Age Bijkaart

Was er dan niemand die deze verzinsels tegensprak? Bijna niemand, tenminste niet in het openbaar. Alleen Willem Frederik Hermans werd het teveel, niet door het interview in *Story*, maar door een wetenschappelijk artikel over Reve in *Études Germaniques*, dat overigens al in 1974 was verschenen.²⁸ Hierin werd de levensgeschiedenis die Reve op de flaptekst van de Franse vertaling van *De avonden* had laten afdrukken, overgenomen. Voor Hermans was het aanleiding om die tekst in het Nederlands te vertalen in een van de wekelijkse brieven die hij onder het pseudoniem Age Bijkaart voor *Het Parool* schreef. Meer nog dan aan de Indische mythe ergerde hij zich aan de adellijke titel waarmee Reve zich tooide. Zijn volledige naam zou ‘Gérard Kornelis Franciscus, marquis van het Reve’ zijn.²⁹ Baarlijke nonsens volgens Hermans. Met betrekking tot Indië haalde hij met instemming een anekdote van Rudy Kousbroek aan:

De Franse correspondent van *Het Algemeen Handelsblad*, die net zo goed als iedereen in Nederland wist dat tijdens de gevechten in Indonesië Van het Reve dagelijks, met een boterhammetje in een papiertje, tramde of fietste van zijn ouderlijk huis aan de Jozef Israëlskade naar *Het Parool* waar hij een baantje als leerling-verslaggever had, om ’s avonds met een van de aangeduide vervoermiddelen weer huiswaarts te keren, die Franse correspondent dus, liet zonder te vertellen dat de auteur nooit markies of officier was geweest of zelfs maar in Indonesië, de Franse vertaling van *De Avonden* aan Franse vrienden lezen en die zeiden: ‘Niet om door te komen. Echt het droge proza van een militair.’

Zo straft het kwaad zichzelf ...³⁰

Een week later volgde de reactie van Reve. Hij gaf toe dat de adellijke titel aanvechtbaar was. Hij stamde uit een Russische adellijke familie, waarvan de titel door de staatsgreep van Lenin in 1917 was afgeschaft.³¹ Hij zou later de hele geschiedenis nog wel eens uit de doeken doen. Maar aan zijn Indische verleden viel niet te tornen:

Bijkaart Hermans zat van 1945 tot 1948 in Canada stinkdieren te villen en kletst dus maar wat. Als ik een charlatan en een oplichter was, zou het dan Hare Majesteit de Koningin behaagd hebben mij tot Ridder te slaan in de Orde van Oranje-Nassau. Ik verwijs ten overvloede naar mijn roman *Een circusjongen*, blz. 183 en volgende en naar no. 24 van het weekblad *Story* van dit jaar.³²

Ook probeerde Reve de auteur van het artikel in *Études Germaniques*, Louis Fessard, ervan te overtuigen dat Hermans lasterpraat rondstrooide. Hij bestookte hem met

brieven om zijn gelijk te halen en schreef speciaal voor deze Franse geleerde een gedicht:

Plicht Is Plicht

In Indië waren jonge soldaten,
die niet uit bed wilden.
Ik sleurde ze er uit: 'Vooruit, het
is oorlog. Je moet oorlog.'
Dezelfde dag nog vielen ze.³³

Waarschijnlijk is Fessard door deze brieven alleen maar meer gaan twijfelen aan het levensverhaal waarin Reve hem wilde doen geloven.

Besluit

Hermans overtuigde Reve met zijn reactie in *Het Parool* natuurlijk ook niet, evenmin als anderen die op de hoogte waren van zijn verleden. Maar afgezien van Kees Fens, die in een recensie in *de Volkskrant* er een toespeling op maakte, deden zij er het zwijgen toe, zodat het verhaal van Reve's Indische diensttijd nog twintig jaar een sluimerend bestaan zou leiden.³⁴ Zelf verwees hij er bijna nooit meer naar en in zijn werk kwam het nog maar één keer voor.³⁵ De novelle *De stille vriend* (1984) bevat een hilarische passage waarin de hoofdpersoon van het boek, de schrijver George Speerman, die naar Reve zelf is gemodelleerd, herinneringen ophaalt aan de tijd dat hij luitenant was op Sumatra. Speerman ligt met zijn peloton op een tabaksplantage niet ver van Medan, waar ze in afwachting zijn van nadere orders die echter uitblijven:

Er kamen geen orders tot specifieke aksies, er was eigenlijk geen echt front, en er hadden een onbehaaglijke stilte en dadenloosheid geheerst. Soms had Speerman de verveling van zijn manschappen geprobeerd te verdrijven door des avonds, bij het bivakvuur, te zitten vertellen. Hij had dit één, twee keer gedaan, en daarna waren 'zijn jongens' er verslaafd aan geraakt.

- Luit, gaat U vanavond weer voorlezen?
- Hoe kan ik nou voorlezen als er hier geen één boek is?

W.F. Hermans, alias Age Bijkaart. Foto: Jutka Rona op de achterzijde van Boze brieven van Bijkaart (1977).

Gerard Reve en Joop Schafthuizen, bij de presentatie van De stille vriend in 1984. Foto: Rob Bogaerts. Collectie Nationaal Archief.

- Nee, voorlezen met zonder boek, luit.
 - Je bedoelt: vertellen?
 - Ja luit: vertellen!
 - Nou, goed, vertellen dan. Laat Hansje maar naast me komen zitten.
- Dienstplichtig Soldaat Hansje kwam dan op de grond naast Speerman zitten, en leunde met zijn blonde hoofdje tegen zijn luitenant aan.

De andere soldaten hebben natuurlijk wel door dat er sprake is van een bijzondere relatie tussen hun luitenant en Hansje, die omschreven wordt als ‘een blond, slank, bijna meisjesachtig diertje van een jongen’, maar:

toch had dit, gek genoeg, nooit disciplinaire gevolgen gehad. Wel zongen de manschappen er wel eens een eigengemaakt liedje over. Soldaat Hansje heette voluit Hans van Dommelen. Vandaar de tekst, die nu als een hoon in zijn herinnering naklonk:

Hansje van Dommelen
 gaat met de luit rommelen:
 hij speelt op de luit
 zijn lange dikke fluit.

Vrij snel hierna neemt het verhaal de bekende homo-erotische, sadistische wending, waartoe de Indische herinneringen bij Reve zich zo gemakkelijk lenen.³⁶ Om uiting te geven aan zijn lustbeleving geeft hij vrij baan aan zijn fantasieën over het martelen van jongens. Vanaf *De taal der liefde* is het een terugkerend thema in zijn werk en een essentieel bestanddeel van wat Reve zelf omschrijft als zijn ‘romantisch-decadent’ kunstenaarschap. Voor de uitbeelding van dit thema vormden de omstandigheden van de oorlog in Indië een ideaal decor.

Het is duidelijk dat de journalist die in 1996 het verhaal over Reve’s dienstplicht de wereld inzond, en de redacties van de kranten die het overnamen, Reve’s werk niet kenden. Het moet ook Reve zelf verbaasd hebben dat zij dit zonder te controleren publiceerden. Wel betekende zijn bekentenis dat hij het allemaal verzonnen had, het einde van deze Indische mythe. Zijn Indische jaren horen vanaf dat moment definitief tot het rijk van de verbeelding.

Bibliografie

- Albeda, W.B. van, ‘Korte levensbeschrijving van Gérard Kornelis Franciscus, Markies van het Reve’, in: *Dialoog, tijdschrift voor homofilie en samenleving, Extra Van het Reve-nummer*. Amsterdam 1969, p. 11-12.
- [Anoniem], ‘Luitenant Gerard Reve redde een jonge guerrilla-strijder’, in: *Story*, 12 juni 1976, p. 8-9.
- [Anoniem], ‘Reve “had veel aan zijn diensttijd”’, in: *NRC Handelsblad*, 17 augustus 1996a.
- [Anoniem], ‘Gerard Reve heeft “veel aan zijn militaire diensttijd gehad”’, in: *Trouw*, 17 augustus 1996b.
- [Anoniem], ‘Reve is in dienst een man geworden’, in: *Eindhovens Dagblad*, 20 augustus 1996c.
- [Anoniem], ‘Reve is in dienst een man geworden’, in: *Noordhollands Dagblad*, 20 augustus 1996d.
- [Anoniem], ‘Gerard Reve houdt media voor de gek met verhaal over diensttijd’, in: *Noordhollands Dagblad*, 24 augustus 1996e.
- [Anoniem], ‘Reve verzon een diensttijd om ANP te plezieren’, in: *de Volkskrant*, 24 augustus 1996f.
- [Anoniem], ‘Gerard Reve houdt media voor de gek met verhaal over diensttijd’ en Arthur de Mijttenaar, ‘Reve “op herhaling” met verhaal over diensttijd’, in: *Noordhollands Dagblad*, 24 augustus 1996g.
- [Anoniem], ‘Gerard Reve nooit in dienst geweest’, in: *Eindhovens Dagblad*, 24 augustus 1996h.
- [Anoniem], ‘Reve loog dat hij in dienst was: “Dat maakt toch niks uit?”’, in: *Trouw*, 24 augustus 1996i.
- [Anoniem], ‘Gerard Reve liegt over soldatentijd’, in: *Algemeen Dagblad*, 24 augustus 1996j.
- [Anoniem], ‘Feit is toch wat ik u vertel!’, in: *Het Parool*, 26 augustus 1996k.
- [Anoniem], ‘Reve verzon zijn diensttijd in Nederlands-Indië’, in: *NRC Handelsblad*, 26 augustus 1996l.

- Bijkaart, Age, 'Een markies onder markiezen', in: *Het Parool*, 18 september 1976.
- Boelaars, Bert, 'Guus van Bladel verbolgen over Reve-biografie', 7 juni 2012. <http://www.nadertotreve.nl/nieuws2012/06-07-01.php>; geraadpleegd op 9 februari 2018. Het is een uitgebreide versie van een interview in *De Gids* van juni 2012. <https://de-gids.nl/2012/10/04/gerard-reve-was-slachtoffer-van-zijn-monkey-mind>; geraadpleegd 9 februari 2018
- Fens, Kees, 'Uit het rijke tropenleven', in: *de Volkskrant*, 29 november 1976.
- Fessard, Louis, 'Gerard (Kornelis van het) Reve, contestataire ou provocateur?', in: *Études Germaniques* 23 (1974), p. 417-431.
- Freriks, Kester, 'Na zijn bekentenis kantelde het beeld over Indië', in: *NRC Handelsblad*, 20 januari 2016.
- Huyskens, Pierre, 'Kapitein/ Volksschrijver', in: *Algemeen Dagblad*, 29 augustus 1996.
- Maas, Nop, *Gerard Reve, Kroniek van een schuldig leven 2. De 'rampjaren' (1962-1975)*. Amsterdam 2010.
- Maas, Nop, *Gerard Reve, Kroniek van een schuldig leven 3. De latere jaren (1975-2006)*. Amsterdam 2012.
- Peereboom, Klaas, "'De tijd is kort, ik moet aan de slag'", Klaas Peereboom in gesprek met Gerard Kornelis van het Reve', in: *Het Parool*, 5 juni 1971.
- Reve, Gerard Kornelis van het, *Nader tot U*. Amsterdam 1966.
- Reve, Gerard Kornelis van het, 'Bah!', in: *Leeuwarder Courant*, 10 maart 1968.
- Reve, G.K. van het, *Les Soirs, un récit d'hiver. Roman traduit du Néerlandais par Maddy Buysse*. Paris 1970.
- Reve, Gerard Kornelis van het, *De Taal der Liefde*. Amsterdam 1972 (tweede druk).
- Reve, Gerard, *Een circusjongen*. Amsterdam 1975.
- Reve, Gerard, 'Thuisfront', in: *Hollands Diep*, 27 maart 1976a, p. 25.
- Reve, Gerard, 'Markies Reve', in: *Het Parool*, 24 september 1976b.
- Reve, Gerard, 'Zeer geachte heer Nieuwstraten', in: *Stripschrift*, februari 1978.
- Reve, Gerard, *Schoon schip*. Amsterdam 1984a.
- Reve, Gerard, *De stille vriend*. Amsterdam 1984b.
- Reve, Gerard, *Brieven aan geschoolde arbeiders, 1959-1981*. Utrecht/Antwerpen 1985.
- Teigetje & Woelrat, *Ons leven met Reve*. Amsterdam 2012.

Noten

- 1 Bericht ANP, 17 augustus 1996. De betreffende journalist was Jaco van Lambalgen.
- 2 Vergelijk [Anoniem] 1996a; 1996b; 1996c; 1996d.
- 3 Vergelijk [Anoniem] 1996e.
- 4 [Anoniem] 1996f.
- 5 Bericht ANP, 24 augustus 1996.
- 6 Vergelijk [Anoniem] 1996g; 1996f; 1996h; 1996i; 1996j; 1996k; 1996l; Huyskens 1996.
- 7 Reve 1978; herdrukt in Reve 1984a, p. 171-172.
- 8 Maas 2010, p. 430-433.
- 9 Reve 1968; herdrukt in Reve 1984a, p. 173.
- 10 Maas 2010, p. 433-439.
- 11 In een brief aan Ernstjan Koudstaal, d.d. 11 maart 1968. Zie Maas 2010, p. 439-440.
- 12 Teigetje [pseudoniem van W.B. van Albeda] & Woelrat [pseudoniem van H.L. van Manen] 2012, p. 152; de foto op p. 116.
- 13 Van Albeda 1969.

- 14 Flaptekst Van het Reve 1970.
- 15 Vergelijk Maas 2010, p. 418, 523, 529, 611-612, 630-631 en 638-644.
- 16 Boelaars 2018.
- 17 Van het Reve 1966, p. 93.
- 18 Freriks 2016.
- 19 Van het Reve 1972, p. 149-231.
- 20 Maas 2010, p. 616-617.
- 21 Van het Reve 1972, p. 171-172 en 178-183.
- 22 Maas 2010, p. 568.
- 23 Maas 2010, p. 569; Peereboom 1971.
- 24 Reve 1976a.
- 25 'Levensloop van de schrijver', in: Reve 1975, p. 183-185; Flaptekst Reve 1970.
- 26 Maas 2012, p. 50, noot 94.
- 27 [Anoniem] 1976.
- 28 Fessard 1974.
- 29 Flaptekst Reve 1970.
- 30 Bijkaart 1976.
- 31 Hetzelfde verhaal zou hij ook aan Story vertellen, dat het publiceerde in het nummer van 26 november 1976.
- 32 Reve 1976b.
- 33 Reve 1985, p. 215-222. Het citaat op p. 222.
- 34 Fens 1976.
- 35 Maas 2012, p. 231, 255, 448, 564-565, 568 en 604 en 667.
- 36 Reve 1984b, p. 107-117. De citaten op p. 107-109.

Olf Praamstra (1950) is emeritus hoogleraar 'Nederlandse literatuur in contact met andere culturen' aan de Universiteit Leiden. Hij publiceert op het gebied van de negentiende-eeuwse, de Nederlands-Indische en de Zuid-Afrikaanse Nederlandse letterkunde. In 2007 verscheen Busken Huet, *een biografie*. Met Eep Francken stelde hij een bloemlezing samen uit de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur, *Heerengracht, Zuid-Afrika* (2008) en met Peter van Zonneveld publiceerde hij *Omstreden paradijs, ooggetuigen van Nederlands-Indië* (2010). Recente publicaties zijn: 'Beb Vuyk en het verlangen naar een Indonesische identiteit', in: *Spiegel der Letteren* 58 (2016), p. 43-81, 'Multatuli's eerste vrouw. De ontmoeting met Si Oepi Kete', in: *Indische Letteren* 33 (2018), p. 53-68 en 'Sylvia Pessireron, een Molukse schrijfster uit Zeeland', in: *Indische Letteren* 33 (2018), p. 295-309.

ISSN 0920-6949

34ste jaargang / nummer 2 / juni 2019

LETT EREN N

